

סימן יב דו"ד בענין מכירת מוצרי חשמל

ראשי פרקים

- א. קציצה על מקח שאינו מצוי בידו
- ב. חובת ההוכחה להספקת המוצר
- ג. איני יודע אם פרעתיך, בשמא טוב
- ד. שיק שנתן המוכר לתובעת
- ה. אחריות החברה
- ו. כשאין המוצר שנמכר בנמצא

באוקטובר 87רכשה התובעת מהנתבע שני מקררי אמקור XLNF 4701, שתי מכונות כביסה סופר לורד קריסטל, וכן מיקסר קנווד אחד. היא ביקשה שהמוצרים לא ילקחו על ידה בעת הקניה אלא לאחר זמן ע"פ דרישה, וזאת מאחר ולדבריה רכשה את המוצרים כהשקעה עבור שני ילדיה, לכשינשאו בעתיד. מועד ההספקה צוין בהזמנה: "לפי דרישת הלקוח". המיקסר סופק לאלתר. מקרר אחד ומכונת כביסה אחת סופקו ע"י הנתבע בשנת 89סמוך למועד בו נישאה בת התובעת. כביטחון לביצוע העיסקה נתן הנתבע לתובעת שיק ע"ס העיסקה, כשתאריך השיק פתוח.

באפריל 96ביקשה התובעת מהנתבע לספק להם את יתרת הסחורה, דהיינו מקרר אחד ומכונת כביסה אחת, כנ"ל. תביעתם בביה"ד - שהנתבע יספק לאלתר את יתרת הסחורה.

הנתבע טוען שהעיסקה לא בוצעה על ידו אלא ע"י אחד מהעובדים, כשדבריו את השיק נתן אחד השותפים, אף שהינו מודה שחתימתו מתנוססת על השיק. לדבריו - החברה הפסיקה לפעול ואותה חברה אינה עובדת יותר. כמו-כן אינו יכול לספק סחורה עם טופס הזמנה אלא עם חשבונית, מאחר וללא החשבונית יתכן והסחורה סופקה, ורק באמצעות החשבונית הקיימת ניתן לוודא שהסחורה לא סופקה. הנתבע מסתמך שהסחורה סופקה, מאחר ואם הסחורה לא סופקה, הדבר היה צריך להופיע במאזני החברה, אך הודה שלא מצא מסמך אחר המורה שהסחורה סופקה. העדר חשבונית מונע ממנו את ברור השאלה. לטענתו - אין הוא חייב לשמור חשבוניות מעבר לשבע שנים, והיות והעיסקה היתה בשנת (87לפני כשמונה שנים) אי מציאת החשבונית אינה בפשיעתו, וכיון שאין לו כל מסמך שבו כתוב שהוא חייב לתובעת כתביעתה, אין הוא חייב לבצע כתביעתה, מאחר ויתכן והסחורה כבר סופקה.

א. קציצה על מקח שאינו מצוי בידו

השאלה המקדמית שהתעוררה בנדו"ד, אם מותר לעשות עיסקה מעין זו, ואם אין בה חשש ריבית, דאל"כ הוה ליה מקח שנעשה באיסור. ברם, נראה שבנדו"ד לא הוי המקח באיסור, דתנן במשנה ב"מ עב, ב: "אין פוסקין על הפירות עד שיצא השער, יצא השער פוסקין, ואע"פ שאין לזה יש לזה". וכ"פ המחבר בשו"ע יור"ד קעה, א.

ובנדון המקררים ומכונות כביסה יש להם שער קבוע וידוע, ע"פ מחירון שנקבע ע"י היצרן והיבואן. ואף שיש חנויות המוכרות מתחת למחיר המחירון, והמחירים שונים בין החנויות, מ"מ קיים מחירון קבוע, והחפץ להוזיל מתחת למחירון אינו גורע מהגדרת המחיר כמחיר קבוע. ואם מורידים למטה ממחיר המחירון, ודאי שיכל הקונה לרכוש את המכשיר, דהא כל הסברא של יצא השער מפני שיכול לרכוש את החפץ, וכדתנן שם במשנה דאע"פ שאין לזה יש לזה, וכדאיתא בגמ' שם סג, ב, דמצי לוקח למימר ליה למוכר שקילא טיבותך ושדייא אחיזרי, מאי אהנית לי, אי הו לי זוזי בידי הוה מזבנינא בהיני ושילי. וע"כ אין בהזלה שמוזילים בעלי החנויות משום ריעותא באפשרות הקונה לרכוש את המכשיר, אדרבא - הוה ליה טעם לשבח. אמנם אלה המוזילים, היינו דוקא שמוזילים בין לאשראי ובין למזומן, אולם אם מוזילים מפני הקדמת מעות, עיין בריב"ש סי' שו שהוכיח מהגמ' ב"מ ס, ב, לאיסור. ועיי"ש בריב"ש כתב הטעם ביצא השער מפני שהמוכר יכול לקנות במעות הלוקח את הסחורה, והוי כבידו ממש.

אמנם השטמ"ק (ב"מ עב, ב ד"ה וכתב הריטב"א), הביא בשם הריטב"א, וז"ל:

"ומרי רבנו היה אומר בשם אחד מן הגדולים, דלא חשיב בזמן הזה יצא השער אלא כשהסיעו בני העיר על קיצתן שלא למכור אלא כפי השער ההוא, אבל כל שאין שם קיצותא של אגרדמים והרשות ביד כל אדם למכור כמו שירצה, אע"פ שכולן מוכרין בשער אחד, אין פוסקין עליו."

הריטב"א הביא דעה הסוברת שאין לדון מחיר כיצא השער אא"כ נמצא המחיר בפיקוח, ואף מחיר אחיד שאינו תחת פיקוח אינו כיצא השער. אך עיי"ש בשטמ"ק שהריטב"א דחה את דבריו וס"ל דלא בעינן פיקוח על המחיר כי היכי דלהוי כיצא השער.

עוד הביא השטמ"ק שם בשם הרי"ף בתש' דשער קבוע "הוא התמדת השער, ואין זו ההתמדה לעולם אלא שיתמיד שני חדשים ושלושה ואח"כ ישתנה". ונראה שבמצב הכלכלי שהיה בשנת 87, השער היה קבוע לתקופה של חודשיים, וה"ה גם בשנים שלאחר מכן שהיתה רגיעה כלכלית יחסית, ואף שערי המטבעות הזרים לא השתנו באורך קיצוני בתקופה קצרה כזו, וע"כ יש לראות את השער כשער קבוע גם לשיטת הרי"ף. אמנם הרי"ף לשיטתו אזיל דבעינן דוקא שער של מדינה (מג, א בעמוה"ר), וכ"פ הרמב"ם בפ"ט ממלוה ולוה ה"א, והמחבר ביור"ד קעה, א, אך דעת התוס' (סג, ב ד"ה פוסקין) דפוסקין אפילו על שער של עיירות, וכ"פ הרמ"א ביור"ד שם. וא"כ לשיטת התוס' והרמ"א אף שאינו קבוע כ"כ חודשיים שלשה, הוה ליה שער קבוע ופוסקין עליו.

עוד נראה דלא שייך בנדו"ד איסור ריבית, מפני שהמוכר יש לו אותו מקרר בתצוגה. ואף שיש אנשים שאינם חפצים בסחורה העומדת בתצוגה, נראה דעדיין חשיב אותו מין והוי ממש בידו. ובפרט שמרבית סוחרי החשמל יש להם מלאי מסוים במחסנים, וע"כ הוה ליה בידו ואין בו איסור ריבית.

ב. חובת ההוכחה להספקת המוצר

כאשר קונה רוכש מוצר חשמלי הוא מקבל בתמורה הזמנה/קבלה, ובה נתוני העיסקה, שמות המוצרים, זמני תשלום, מועד ההספקה וכו'. המסמך הזה הינו ההוכחה היחידה שיש לקונה כלפי המוכר. במידה והמוכר לא יספק לקונה את הסחורה שנרכשה, יכול הקונה לבוא עם מסמך זה ולתבוע באמצעותו את המוכר. לאור זאת יש

לראות במסמך זה שטר התחייבות (בכתב ידו) לכל דבר וענין, מהמוכר לקונה. אין כל נפק"מ אם על מסמך זה חתום בעל החברה או כל מוכר אחר שהוסמך לכך. הנתבע הודה שמסמך זה נחתם ע"י אחד המוכרים בחברה שהוסמכו לכך. [ובמאמר מוסגר אוסיף, שאף אם היה טוען הנתבע שהמוכר החתום לא הוסמך לכך, טענתו לא היתה מתקבלת, מאחר ומסמך זה עבר את כל ההליך של ביקורת בחברה (הנהלת חשבונות רו"ח וכו'), ויש בכך הסכמה בדיעבד לפעולת המוכר].

כאשר נותן המוכר לקונה שטר התחייבות לספק מוצר, ניתן לסתור שטר זה רק באמצעות שובר (או עדים). השובר יכול להיות כמנהג הסוחרים, דהיינו תעודת משלוח עליה חתום הלקוח. אך ללא ראייה סותרת, יש לראות את שטר ההתחייבות כשטר שאינו פרוע. והנה אם היה טוען המוכר בטענת ברי ששטר זה פרוע (דהיינו שהסחורה סופקה), היה על הקונים לקיים שטר זה (מחייבים את המוכר להוציא הזמנות דומות ומשויים את החתימות), דאל"כ נאמן המוכר בטענת פרוע במיגו שהיה טוען לא מכרתי ולא חתמתי שטר זה, כדקיי"ל בגמ' כתובות יט, ב, וכ"פ בשו"ע חו"מ פב, א. אולם בנידו"ד אין הנתבע טוען ברי כלל, וע"כ לא שייך להאמינו בטענת מיגו, ואף אינו יכול להשביע את הקונה שלא נפרע (בנקיטת חפץ, כדאיתא בגמ' שבועות מא, א), דכל שאינו טוען ברי לא משביעינן ללוה, וכמש"כ הרב המגיד (מלוה ולוה יד, ב), וכ"פ המחבר בשו"ע חו"מ סי' פב סו"ס ב. אמנם גם אם היה טוען ברי, באנו למחלוקת הראשונים אם יכול הלוה לטעון פרעתי נגד שטר בכתב ידו, וכפי שיבואר להלן לענין השיק.

ואף שהיה מקום להחשיב את טענתו כטענת ברי, ע"פ מש"כ הרא"ש בכלל פו, א, הובאו דבריו להלכה בשו"ע חו"מ צא, וז"ל:

"יש מי שאומר שאפילו אין החנוני טוען ברי שנתן אלא טוען שמצא בפנקסו שנתן לפועלים כך וכך, הרי הוא כברי הואיל ויש רגליים לדבר שמה שכתוב בפנקס הוא אמת. (רמ"א) ויוכל לישבע על זה, והוא הדין דיוכל לישבע בכל דבר על פנקסו שסומך עליו שהוא אמת."

ועי"ש בש"ך ס"ק כד בעינן פנקס מדוקדק. אך בנידו"ד לא הביא המוכר כל ראייה מפנקסו שהסחורה סופקה, אלא טענתו הינה נסיבתית בלבד, שאינו מוצא (ואינו חייב למצוא) חשבונית שעל פיה יוכל לודא אם הסחורה סופקה אם לאו, ובכגון זה לא תחשב טענתו לטענת ברי.

למעשה יש לראות את טענת המוכר כאיני יודע אם פרעתיך, דקיי"ל בחו"מ עה, ט שחייב לשלם, אף אם לא היה מוציא הקונה את טופס ההזמנה. דכיון שהודה בעצם המקח, הוה ליה כאומר הליתני, וכשמודה שהלוה ואינו טוען בטענת ברי שפרעו, חייב לשלם.

מאידך - טוען המוכר; "וכי לעולם אשמור שוברי (תעודות משלוח)?". אכן יש לחלק בין שני סוגים של עסקאות. כאשר נכתב בשטר ההזמנה שהסחורה תסופק תוך זמן קצוב ומוגבל, בהחלט מתקבל על הדעת להגביל את זמן שמירת השובר (תעודות משלוח) לשבע שנים. ממה נפשך - אם הסחורה לא סופקה במועדה או בסמוך למועד, בודאי יבוא הלקוח לתבוע מהמוכר השכם והערב את הספקת הסחורה, בע"פ או בהתכתבות רשמית, והדבר יצור ריעותא שתחייב ממילא את המוכר בשמירת שוברו. ואם הסחורה סופקה - לא נוצרה שום ריעותא שתחייב את המוכר לשמור שוברו מעבר לשבע השנים הנהוגות. משא"כ בהזמנת סחורה שמועד הספקתה צוין מפורשות בשטר ההזמנה "ע"פ דרישת הלקוח". במקרה כזה שאין הזמן קצוב, על המוכר לדאוג לשמור

שוברו לעולם, שהרי כל שעה ושעה זימניה הוא, והוי כלא מטא זימניה. שהרי זמן השבע שנים הנהוג צריך להימנות מזמן תאריך הפרעון (מועד ההספקה) המצוין בשטר ההזמנה. וכאשר הזמן לא קצוב, אין מועד ממנו ניתן להתחיל למנות שבע שנים, ועל המוכר לשמור במכירות מסוג זה תעודות משלוח חתומות ע"י הלקוח, או לחלופין - לקחת מהלוקח את שטר ההזמנה המקורי. זאת ועוד - המנהג לשמור שובר שבע שנים הינו רק ביחס לענייני מס הכנסה, ואין מנהג זה מחייב ביחסים שבין המוכר ללוקח ולדו"ד שביניהם.

[ובמאמר מוסגר נלענ"ד לדון כאן, במידה והמוכר היה טוען פרעתי, אם חשיב בנדו"ד כתוך זמנו, לענין חזקה אין אדם פורע תוך זמנו. הנפקות תהיה בכל מקרה בו מתחייב הלוח להחזיר את החוב "לכשידרוש המלוה" וטוען הלוח פרעתי, אם חשיב כתוך זמנו. ובמושכל ראשון היה נלענ"ד דלא עדיף נדון זה מסתם הלואה, דאף שזמנה שלושים יום, נאמן לומר שפרע קודם לכן, וכמש"כ הנימוק"י (ב"ב ג,א בעמוה"ר), וכוותיה פסק המחבר בחו"מ ע"ח, ח. ברם, נראה פשוט לחלק בין שני הדינים. בסתם הלואה - אין כאן קביעות זמן לשלושים יום אלא רק המנהג להמתין כך ולא לתבוע את הלוח תוך שלושים יום, ולכן עביד איניש דפרע תוך זמן זה של שלושים יום, כיון שזמן זה לא נקבע באופן מיוחד להלואה זו, וכמש"כ הסמ"ע ע"ח, א, וז"ל:

"דוקא בקבע לו זמן, דגילה הלוח דעתו דצריך למעות עד שיכלה הזמן, משא"כ בסתם הלואה."

וחזר על דבריו בס"ק יט. לפי"ז כשקבעו זמן "לכשידרוש המלוה", הרי שקבעו זמן לטובת הלוח, אלא שהזמן אינו תלוי בתאריך אלא בפעולה, וע"כ אינו נאמן לכאורה לטעון פרעתיך. אולם לפי מה שחלק עליו הקצוה"ח ע"ח, ח, דאין הטעם כדברי הסמ"ע, אלא עיקר החזקה היא מכח המנהג שאין פורעים תוך הזמן, ולכן בסתם הלואה שנוהגים לפרוע תוך שלושים, משום הכי לא שייך בזה חזקה אין אדם פורע תוך שלושים יום, משא"כ שכירות ופדיון הבן, עיי"ש. לפי הקצוה"ח צ"ע אם כשקבעו זמן "לפי דרישת המלוה", נהגו לשלם גם קודם הדרישה. אך בנידון כנדו"ד, ברור שאין מספקים מוצר חשמל ללא דרישה.

אמנם נראה דכאשר קובעים זמן כנ"ל, הוי כאומרים שאינם קובעים זמן אלא יקבעו זמן בעתיד. וממה נפשך, אם דרש ממנו המלוה והלוח מודה, הרי מודה המלוה שהגיע הזמן, ויוכל הלוח לטעון פרעתיך. ואם יש מחלוקת בין המלוה והלוח, אם כבר דרש המלוה מהלוח ואין עדים בדבר, הרי לכאורה יש כאן מחלוקת על קביעות הזמן, דהמלוה טוען קבעתי לך תאריך התלוי בפעולה ועדיין לא בוצעה הפעולה, והלוח טוען שקבע לו תאריך מסוים (כיון שהיה תלוי בפעולה שלדבריו כבר בוצעה), וכאשר יש מחלוקת על הזמן ואין עדים על קביעות הזמן, נאמן הלוח בשבועת היסת, וכמש"כ בעה"ת בשער טז ב, א, וכוותיה פסק המחבר בשו"ע חו"מ ע"ח, א. אמנם צ"ע, דהא בנדון זה לית ליה ללוח מיגו, דהא קבעו שיפרע כשידרש, והוא טוען "דרשת ופרעתי", ולית ליה מיגו של קבענו זמן וכבר עבר הזמן, דהא היא גופה טענתו של הלוח. ולטעון שלא קבענו זמן "לפי דרישה", אינו יכול לטעון, שהרי לכל הפחות בכתב ידו הוא חתום על נוסח זה, ואף שצ"ע בענין זמן בכתב ידו, עיין בשו"ע חו"מ מ"ח, ד, קצוה"ח מ"ח, ד, מהר"מ אלשיך סי' סב, קצוה"ח סט, א, מ"מ היינו דוקא לענין לחייב לאחרני, אך לענין חיובי לדידיה, ודאי חייב כשחתמתו מקוימת.

אך נראה דנאמן בשבועת היסת שדרש ופרע אף ללא מיגו, והחידוש בבעה"ת דאף

שיש לו מיגו, מ"מ חייב בשבועת היסת כיון שאם היה טוען טענה אחרת (לא הוה ביה זמן) היה צריך להשבע היסת, דלשיטת המחבר מיגו לאפטורי משבועה לא אמרינן, עיין חו"מ עב"ז, כרמב"ם ולא כרא"ש (עיי"ש בנו"כ, בסמ"ע ס"ק מח, בש"ך ס"ק סט, בקצוה"ח ס"ק כא, ואכמ"ל). אך כל זה לשיטת הש"ך עה"ו דנשבעין על עדות עד אחד שהיה בו זמן, אך למה שחלק הקצוה"ח עה"י דלא הוי דררא דממונא ואין נשבעין שבועה על הזמן, א"כ גם אם היה טוען דלא הוה ביה זמן, לא היה צריך להשבע היסת. ולדברי הקצוה"ח י"ל, דאפשר דאם אין עדים על זמן הפרעון, נאמן בלא שבועה, לרא"ש דאמרינן מיגו לאפטורי משבועה, וצ"ע.]

ג. איני יודע אם פרעתיך, בשמא טוב

גם אם נקבל את טענת המוכר ונתיחס אל טענת השמא שלו כאל שמא טוב, באנו למחלוקת ראשונים. דהנה בעל התרומות (שער לח, ג, ד), כתב וז"ל:

"נשאר לנו עדיין לברר, יורש ששייב ויאמר, יודע אני שבאמת לוח אבי ממך מנה ואיני יודע אם פרע לך אם לאו. בהאי מסתברא שאין גובין מן היתומים אלא בשטר או בע"פ כשהם על הדרכים הידועים, ישבע היורש היסת שאינו יודע ונפטר. ואע"ג דאמרינן שאם הלוח אומר איני יודע אם פרעתי שהוא חייב. מפני שאין ספק מוציא מידי ודאי. הני מילי בלוח גופיה דהוה ליה למידק, ומדלא דק ולא ידע אם פרע אם לאו, איהו דאפסיד אנפשיה. אבל יורש, כיון שאנו טוענין לו, ודילמא אי הוה אבוהון קיים הוה טעין פרעתי ומהימנינן ליה, יורש נמי משתבע היסת ומפטר, שהיורש לא פשע כשאינו יודע פרעונו. הלכך מעמיד ההלואה בחזקת פרועה, דכיון דעביד איניש דפרע אחר זמנו מחזקינן ליה בפריע, ואע"פ שיש חולקין על סברתינו, כך נראה לנו."

מדברי בעה"ת מבואר דיוורש אף שטוען איני יודע אם פרעתיך, אף דבעלמא חייב, מ"מ ביורש דלא הוה ליה למידע, פטור. וכדבריו פסק המחבר בחו"מ עה"ט, דלא שנא טען יורש איני יודע אם חייב לך אבי ולא שנא איני יודע אם פרע, פטור היורש. ולכאורה צ"ע אם דין זה מיוחד ליורש, דכמו שמצאנו שיוורש ממועט מדין שבועת מודה במקצת, ואף היכא דטוען חמישים ידענא וחמישים לא ידענא מיפטר, ולא אמרינן גביה מתוך שאינו יכול להשבע משלם, וכדאיתא בגמ' שבועות מז, א. הרי שהתורה התייחסה לאי ידיעתו שאי אפשר לחייב על פיה שבועה (מודה במקצת) או ממון (מתוך שאינו יכול להשבע משלם), והוא הדין שאי אפשר להוציא ממון כשטוען טענת שמא, כגון "איני יודע אם פרע מורישי". או שדין זה אינו נגזר מדין טענת היורשים, אלא מקורו משיטת הראשונים הסוברים שלא נחלקו רב הונא ורב יהודה עם רב נחמן ורבי יוחנן אם ברי ושמא ברי עדיף, רק אם הברי הוא טוב והשמא הוא גרוע, אך אם השמא הוא טוב והברי גרוע, גם לרב הונא ורב יהודה לא מוציאים ממון, וכמ"ש התוס' בכתובות יב, ב (ד"ה רב הונא) בישוב הקושיא מהסוגיא בב"ק מו, א. וא"כ י"ל, דגם דין היורש שכתב בעה"ת נגזר מדין שמא טוב שאין דינו כשמא, וע"כ במקום דלא הוה ליה למידע, לא דיינינן ליה כדין "איני יודע אם פרעתיך".

ומצאנו בדין זה מחלוקת גדולה באחרונים. הרדב"ז בתש"י (ח"ד סי' סט) דן באשה שלקחה בהקפה מלבוש וחלוק וכיוצא בזה, ובא בעלה לגרשה, היא אומרת איני חייבת דמי המלבוש והחלוק, והוא אומר איני יודע. הרדב"ז ס"ל ביחס לטענת הבעל, שהבעל פטור, וז"ל:

"ואע"ג דקיי"ל דמנה לי בידך והלה אומר איני יודע אם פרעתיך
חייב, שאני התם דהוה ליה למידע כיון שהוא בעצמו לוח, אבל
בנידון דידן לא אמרה לו האישה חפץ פלוני לקחתי מפלוני בהקפה,
דנימא איבעי ליה למידע אם פרעה או לא."

מבואר מדברי הרדב"ז דגם כשטוען איני יודע אם פרעתיך בדבר דלא הוה ליה
למידע, אין לחייבו מכח טענת השמא, כיון דלא הוה ליה למידע. וכן מבואר בדברי
המשנה למלך (שאלה ופקדון ד, א) שדן בדברי תרומת הדשן (עיי"ש בסי' שלג נידון
דידיה) בדין שומר שטוען טענת שמא, דכיון דשומר חייב שבועה שלא פשע, איך
יוכל להשבע שלא פשע. והקשה עליו המהרש"ך, דתיפוק ליה דהוה השומר ודאי
בחיובא וספק בחזרה. ועל כך תירץ המשנה למלך, וז"ל:

"ונראה ברור שיש לחלק בין האומר הלוייתי ואיני יודע אם פרעתיך
להיא דתרומת הדשן בענין הפקדון, דאע"ג דהוא ברי בחיובא וספק
בחזרה, מ"מ השמא אינו גרוע דלא הוה ליה למידע, אבל גבי איני
יודע אם פרעתיך, השמא הוא גרוע, דהוה ליה למידע אם פרע אם לאו,
ומדלא ידע בבירור, ודאי לא פרע."

מבואר מדברי המשנה למלך דכל היכא דטענת איני יודע אם פרעתיך הינה טובה, דלא
הוה ליה למידע, לא מחייבין ליה. וכן חזר הדין בדבריו בהלכות מכירה (יא, טז),
ד"ה כתב הרב לחם רב).

והנה התומים (עה, כב) דן באריכות בדין זה, והסיק שדין זה תלוי במחלוקת
הראשונים, ולכן בנדון מי שפרע לחבירו, ולאחר זמן טוען המלוה שמצא מטבע
מזויפת בין המטבעות שנתן לו הלוה, והלוה טוען איני מאמינך, אך אינו טענת
ברי. והדיון באחרונים (המהרש"ם והט"ז, עיין קצוה"ח עה, ו) אם הוי איני יודע
אם פרעתיך או איני יודע אם נתחייבתי, ומסיק התומים דאם נתן לו המעות בחפזון
ולא עיין בהם הלוה לדעת אם יש בהם מטבע מזויפת, הוה ליה איני יודע אם פרעתי
וחייב, אבל אם עיין ולא מצא סיגים ולא ראה שהמטבע מזויפת, א"כ לא הוה ליה
למידע, ויכול לומר קים-לי כסוברים דבלא הוה ליה למידע אינו חייב באיני יודע
אם פרעתי. ובנתיבות (עה, ה) הסיק דכל היכא שחשרון הידיעה נובע מפשיעת המוכר,
לא חשיב כלא הוה ליה למידע וחייב כשטוען איני יודע אם פרעתי. אלא שמצאתי
בנתיבות בכללי התפיסה (ס"ק יא), שכתב וז"ל:

"ורוב הפוסקים סברי דאפילו במקום דלא הוה ליה למידע, חייב באיני
יודע אם פרעתי."

ולא חילק בין אם חוסר הידיעה נובע מפשיעתו אם לאו. וע"ע בקצוה"ח (עה, טז)
שכתב דכיון דכל הלימוד הינו מיורשים, הדבר תלוי במחלוקת הראשונים אם ילפינן
מיורשים לענין מתוך שאינו יכול להשבע משלם.

ומ"מ בנידון דידן נראה דאין לפוטרו מטעם דהוה שמא טוב, ולא יוכל לטעון
קים-לי כפוסקים שפטור, שהרי בכגון זה אינו יודע מחמת פשיעתו - שלא שמר על
שטרותיו. וכן נראה דלא דמי למש"כ התומים בגדר איני יודע דלא הוה ליה למידע,
דמשמע דוקא שעשה את כל ההשתדלות לדעת, וכנידון התומים שבדק את הכסף אם הוא
נקי מסיגים, ונידון דידן נראה שאינו בכלל לא הוה ליה למידע שכתב התומים,
שהרי אי אפשר לומר שעשה את כל ההשתדלות המחיבת לידיעה, דאמאי לא דאג לשמור

שטרותיו. ואף אם נאמר דבכהאי גוונא לא חשיב פשיעה, מ"מ כל הדיון הינו כאשר מול טענת איני יודע אם פרעתיך עומדת טענת המלוה שהינך חייב לי, דהיינו טענה בלבד ללא שטר, אך בנדו"ד יש לתובעת שטר בכתב ידו, ובכגון זה לא מהני טענת פרעתי אפילו בברי, וכמו שאכתוב להלן.

ד. שיק שנתן המוכר לתובעת

סיבה נוספת שבעטיה יש לראות את התובעת כמוחזקת ולדון את הנתבע כמוציא שעליו הראיה, הינה נתינת השיק שנתן הנתבע לתובעת על סכום העיסקה. לענ"ד אף אם אין המוחזק בשיק דינו כמוחזק בגוף הממון, מ"מ לא גרע מעמדו של השיק משטר בכתב ידו (ראה מש"כ בענין זה באריכות במשפטיך ליעקב יא-יג-יד). ואף שענין טענת "פרעתי" (אפילו בטענת ברי - משא"כ בנדו"ד) נגד שטר בכתב ידו נתון למחלוקת ראשונים, עיין בנימוק"י ב"ב פב, בעמוה"ר שהביא דנאמן לומר פרעתי, ועיין בנימוק"י ב"ב לז, בעמוה"ר שכתב דאינו נאמן לטעון פרעתי, הובאו הדברים בשו"ע חו"מ סט, ב, כבר הכריע הרמ"א שם (ומקורו מדברי הריב"ש): "ואין לדיין בזה אלא מה שעיניו רואות". ולכן נלענ"ד שלענין טענת פרעתי עדיף שיק משטר בכת"י, אף אם יוגדר השיק משפטית/הלכתית כשטר בכתב ידו, וזאת מאחר ומדינא דמלכותא יכול מחזיק השיק לפנות אל ההוצאה לפועל ולממש את השיק, ובכגון זה היה על נותן השיק להזהר בפרעון, וא"א בטענות גרידא לסתור את השיק. וכן נראה ממש"כ הנודע ביהודה בתשי' (מהדו"ק, חחו"מ סי' י) לענין חילוף כתב הנהוג בין הסוחרים שאינו נאמן לומר פרעתי כנגדו, הואיל ומדינא דמלכותא אינו נאמן לומר פרעתי. ורק בנידון הנודע ביהודה יכל לטעון פרעתי, כיון שהשטר לא היה תקף מדינא דמלכותא הואיל ואיחרוהו. אבל בנידון השיק שהינו תקף מדינא דמלכותא, אינו יכול לטעון פרעתי נגדו, אא"כ יביא הוכחה ברורה אחרת (שטר או עדים) שפרע. ובודאי כאשר נותן מוכר שיק לקונה, הוה ליה להזהר טפי בשוברו, ולכל הפחות לקחת חזרה את השיק. ובפרט אם ניתן לשיק דין של מעמד שלושתן ע"י הכתב (עיין מש"כ בחלק א סי' כא), יש לדון את המחזיק בשיק כמוחזק בגוף הממון, ופשוט שבכגון זה דינו של הנתבע כמוציא ועליו הראיה. [ואף שבשיק זה לא נכתב זמן, מ"מ אין לפסול שיק עקב העדר כתיבת הזמן, דזמנו של שטר הינו רק לענין משעבדי וקדימה ביחסים בין בעלי חובות (ראה חו"מ מג, ו, וע"ע במש"כ בחלק א סי' כג-א, ג), ואינו ענין בנדו"ד, וע"כ השיק הינו תקף הלכתית].

לאור האמור לעיל חובת ההוכחה הינה על המוכר, וכל זמן שלא יביא הוכחה ברורה, כגון תעודת משלוח החתומה בידי הקונה, חייב הוא לספק את הסחורה ע"פ כתב ההזמנה. מדבריו יכולים לנו ללמוד שאין בידינו כל מסמך כזה, אולם למען הסר ספק אנו מאפשרים לו להציג לביה"ד מסמך מעין הנ"ל בכל זמן שימצא לנכון, ובמידה וימצאו לביה"ד, ידון ביה"ד לחייב את התובעת בהתאם.

ה. אחריות החברה

באשר לטענת המוכר שהחברה "מ. א." הפסיקה כבר לעבוד, וכיום הוא עובד תחת שם אחר. הנה ענין אחריות אישית של בעלים בחברה בע"מ נידון כבר בעבר (ראה בחלק א סי' לט/י), והמסקנה שם נוטה שאין לבעלים אחריות אישית. מ"מ כבר בארתי שם שיש לחלק בין בעלות על חברה לבין השקעה בחברה. כאשר מקים אדם חברה והוא למעשה הבעלים השולטים בחברה, יש לראות בו אחראי באופן אישי לנעשה בחברה, הגם שהחברה הינה בע"מ. בפרט שהנתבע נתן לתובעת שיק בחתימתו האישית, ויש לציין שהבנק לא החזיר את השיק מסיבה של סגירת החשבון וכד' אלא מפני שאין מספיק כיסוי לחוב זה.

בר מן דין - בנדו"ד החברה הינה אותה חברה אלא שהשתנה שמה, וניכר שנכסי החברה הקודמת הינם נכסי החברה הנוכחית, ומהם הוקמה החברה החדשה. שהרי הנתבע אינו טוען שהחברה הקודמת פשטה את הרגל ולא נותרו לה נכסים, אלא שהחברה כיום שמה שונה, וא"כ אין כאן שינוי בעצם הנכסים אלא בשם בלבד, ובכגון זה נכסי החברה הישנה, שהועברו לחדשה, הינם ערבים להתחייבויות של "מ. א.". אלא שעדיין צ"ע אם העברתם לחברה החדשה הינה כמכירה, וע"כ הוה ליה כנכסים משועבדים, והיות ולתובעת שטר ללא עדים, אין לגבות מנכסים משועבדים. ברם, נלענ"ד שכאשר נכסים עוברים מחברה לחברה כשבפועל הבעלים הינם אותם בעלים ורק שם החברה שונה, אין לראות בהעברת הנכסים לחברה החדשה משום מכירה, ואין דין החברה החדשה כלוקח. דהנה הרא"ש בתשי" (עח,א), דן במי שהיה חייב מלוה על-פה, וכתב כל נכסיו לאחר על מנת להפקיע חובו, וז"ל תשובתו:

"אלא נתכוין הוא להערים להפקיע מלוה שמעון ולא תפק זממו ולא תועיל ערמתו ... על אחת כמה וכמה הבא לגזול חבירו בערמתו ולעבור על דברי תורה ולא לפרוע נושיו, שנבטל ערמתו וזה יגבה חובו מן המתנה."

וכ"פ המחבר בחו"מ צט,ו. אמנם נידון הרא"ש במי שהבריח נכסיו ולא נתן מתנה גמורה למקבל מתנה, אך במציאות שנתן מתנה גמורה למקבל המתנה, קנה מקבל המתנה, וכמש"פ ר"ת, הובאו דבריו ברא"ש פ"ח דכתובות ה"ג, ואף הרא"ש לא חלק שם אלא כיון שסובר שלא התכוין להקנות למקבל המתנה, אולם במציאות שהתכוין להקנות למקבל המתנה, קנה מקבל המתנה, וכ"פ הרמ"א בחו"מ צט,ו. א"כ בנידון שמעביר נכסים מחברה לחברה הרי כוונתו להקנות את נכסי החברה הישנה לחברה החדשה באופן מוחלט, ואם נתיחס לחברה בע"מ כגוף עצמאי, א"כ הוי משועבדים.

אולם כבר כת' לעיל שאין לראות את החברה בע"מ כגוף עצמאי לחלוטין המנותק מהבעלים, בפרט במקום שהחברה בע"מ אינה מוגדרת כציבור, כשמאחריה עומדים מספר שותפים בעלי מניות והרישום לא נעשה אלא לצורך קביעת מעמדה של השותפות כחברה לצורכי מיסוי וכד'. ע"כ מבחינת ההלכה יש כאן גם שותפות ולא רק גוף משפטי עצמאי. משא"כ בחברות הנסחרות בבורסה וכל אחד מהציבור יכול לרכוש את מניותיה של החברה, ובהן הבעלות (המעשית או התאורטית) הינה לכלל הציבור, נראה שמעמדה של החברה הינו רק כחברה ולא כשותפות. ע"כ בנדו"ד שהחברה אינה חברה השייכת לציבור אלא לנתבע ולשותף נוסף, יש לראות בחברה גם שותפות, וקיימת גם אחריות אישית של הבעלים לחובות החברה.

ו. כשאין המוצר שנמכר בנמצא

אלא שבנדו"ד התעוררה בעיה. חברת קריסטל כבר אינה מיבאת את הדגם שנמכר. טוענת התובעת - היות והדגם הנמכר היה הדגם הטוב ביותר של קריסטל, גם כיום על הנתבע לספק את הסוג הטוב ביותר של קריסטל. טוען הנתבע - אילו היה מוצר כזה במלאי של קריסטל, הרי שהיה מספק דגם זה, הגם שלקריסטל דגמים טובים יותר. הוא מוכן לספק דגם טוב יותר אך תמורת תוספת הפרש, וזאת לפי בחירת התובעת.

נראה דבנדון זה, אם באנו למצות את עומק הדין, הרי שידה של התובעת לחלוטין על התחנות, ואם תדבוק ברצונה לקבל דוקא את מכונת הכביסה שהזמינה, היא תמצא את עצמה עם כמות השקלים שנתנה לתובע לפני שבע שנים. שהרי התובע

מכר לה חפץ מסוים, וכיון שאין לו חפץ זה, הרי המקח בטל לגמרי, וכמש"פ במחבר חו"מ רלג, א, וכשהמקח בטל, הדמים חוזרים, והיא תקבל דמים כפי שנתנה. אמנם מנהג הסוחרים לא לדקדק ולתת מכונה דומה או אחרת לפי דרישת הלקוח, כשבמידה ויש הפרש לטובת המוכר או הלוך, משולם ההפרש. אך אם יכול לתת דמים במקום המכונה, הדבר תלוי במחלוקת ראשונים אם יש בכך איסור ריבית, עיין בב"מ סג, א ד"ה דאמר, ובשו"ע יור"ד קעה, ו. אך בהערכת שווי המכונה הנמכרת ובמתן מכונה אחרת תמורתה, הוי כפוסק על הפירות ונתיקרו בשעת הפרעון, שיכול לתת פירות אחרים לפי שווים בשעת הפרעון. לאור זאת, רשאית התובעת לבחור מכונת כביסה, וההפרש (אם קיים) - יחושב וישולם ע"י הצד שההפרש לזכותו.

לאור האמור לעיל:

א. על הנתבע לספק לתובעת מקרר אמקור XL/NF 4701 בצבע קרם, ומכונת כביסה סופר לורד קריסטל, וזאת תוך 21 יום מהיום.

ב. היות ולא מיצרים כיום את מכונת הכביסה הנ"ל, יספק הנתבע לתובעת מכונת כביסה אחרת כבקשתה, ובמידה ויהיה הפרש במחיר לטובת המוכר או הלוך - ישולם ההפרש.

ג. במידה והנתבע יגיש ביום מן הימים הוכחה ברורה שהמקרר או/ו המכונת כביסה סופקו בעבר לתובעת, כגון, ימציא תעודת משלוח חתומה ע"י התובעת, ידון ביה"ד לחייב את התובעת בתשלום דמי המקרר או/ו המכונת כביסה.

מסקנות

א. 1. אין איסור ריבית בהתחייבות לספק דבר שיש לו שער קבוע בשוק, אף שאין החפץ ביד המוכר.

2. יש הסוברים שיצא השער היינו דוקא שהמחיר נמצא בפיקוח, אך נדחו דבריהם.

3. שער קבוע - היינו שקבוע חודשיים שלושה. ויש מקילים.

4. כשיש למוכר מכשיר חשמלי בתצוגה, חשיב ממש בידו.

ב. 1. טופס הזמנת המוצר דינו כשטר התחייבות להספקתו, וחובת ההוכחה שהסחורה סופקה מוטלת על המוכר.

2. אין נפקות אם על טופס ההזמנה חתום בעל החברה או מוכר שהוסמך לכך.

3. כאשר מביא המוכר ראיה נסיבתית להספקת המוצר, אין דינו כמי שטוען טענת ברי שהמוצר סופק לקונה.

ג. גם אם קיים מנהג לשמור שוברים רק עד שבע שנים, מ"מ כאשר מועד ההספקה

(כפי שצוין בהזמנה) "לפי דרישה", חובת שמירת השוברים אינה מוגבלת בזמן.

ד. 1. נחלקו האחרונים אם חייב הטוען איני יודע אם פרעתיך, במקום דלא הוה ליה למידע"

2. כאשר אי הידיעה נובעת מחמת פשיעת הטוען, אין זה בבחינת "לא הוה ליה למידע".

ה. כאשר נותן שיק לבטחון העיסקא, לא יוכל לטעון פרעתי כשביד הקונה שיק לבטחון.

ו. 1. חברה בע"מ שפורקה ומנכסיה הוקמה החברה החדשה, וניכר שלמעשה יש כאן רק שינוי השם, חיובי החברה שפורקה חלים גם על החברה החדשה.

2. יש מקרים בהם לבעלים על החברה בע"מ יש מחויבויות אישיות לחיובי החברה.

3. כאשר המוצר שנקנה כבר אינו במלאי, יספק המוכר מוצר דומה, ויתחשבנו ביניהם.